

LIBERÁLNÍ INSTITUT

P E N Í Z E

TOMÁŠ JEŽEK

LIBERÁLNÍ INSTITUT

P E N Í Z E

TOMÁŠ JEŽEK

PRAHA 1992

TOMÁŠ JEŽEK patří k nejvýraznějším osobnostem ekonomické teorie i praxe v současném Československu. Svým ekonomickým myšlením inklinuje k liberalismu rakouské školy. Širší ekonomické veřejnosti se stal známým svými překlady děl Friedricha Augusta von Hayeka - Cesta do otroctví; Právo, zákonodárství, svoboda, které byly v uplynulých dvou letech publikovány v Československu. Teoretické koncepce, které promýšlel, a ideály soukromého vlastnictví v Československu, o němž snil, se mu dařilo a daří realizovat ať už ve funkci ministra pro správu národního majetku a jeho privatizaci ČR nebo jako předseda Fondu národního majetku ČR.

Tomáš Ježek je čestným předsedou Liberálního institutu od jeho založení v roce 1990.

PENÍZE

V lidové mluvě dopadají peníze velice špatně. Slycháme, že peníze jsou špinavé; když je někdo lakomý, tak se o něm řekne, že je "na peníze"; "na peníze" je také ten, kdo se dře a podle všeho by neměl, protože na světě jsou důležitější věci než peníze. Jeden se pro peníze oženil, jiný se v penězích topí, kvůli penězům se vraždí, nenávidí se sourozenci. Také Jidáš zradil Krista za třicet stříbrných. Má se za to, že peníze lidi kazí, že jsou zdrojem závisti a zášti. Dělat něco pro peníze se nehodí a když už to někdo dělá, tak se od něho alespoň očekává, že navenek uvede nějaký přijatelnější důvod.

Zde však nepůjdeme po té stopě, která by nás zavedla k prastaré potřebě lidí svalovat svoji nesvalitelnou hříšnost na nějakou věc, přibít ji tam a zůstat ve vlastních očích čistý. Neobjevili bychom nic nového. Peníze k tomu byly vždycky nejlépe po ruce a snesly toho už opravdu hodně. Zejména literatura chudých a pro chudé je zalidněna příběhy, kde peníze jsou synonymem vši špatnosti. Kolik naivních reformátorů a nebezpečných moralizátorů si už také myslelo, že když sprovedí ze světa peníze, odstraní tím rázem i jeho zkaženost.

V lidovém opovrhování penězi je však ještě cosi jiného, než je ošklivení si toho, co je nedostupné a než je sklon obviňovat z hříšnosti nějakou věc. Je v něm mnohem spíše protest proti tomu, že peněžní vztahy jsou neosobní, že neberou ohled na zvláštnosti jednotlivých lidí, na jejich

potřeby, slabosti a těžké životní situace - že jsou zkrátka abstraktní. Je v něm zásadní odpor proti představě, že by právě tyto abstraktní, neosobní peníze mohly být tím, dokonce tím jediným, co dává úspěšné dohromady lidi v jejich velké, otevřené společnosti. Myšlenka, že by dobré vztahy mezi lidmi mohly být založeny na penězích a že je to dokonce to nejspolehlivější pouto, které spojuje svobodné jednotlivce do harmonického celku a umožňuje, aby žili v míru, je pro mnohé absolutně nepřijatelná a přímo pobuřující. Brání se této představě tím zuřivěji, čím méně penězům rozumějí. A při svém rozhořčení mívají ještě pocit mravní nadřazenosti, doprovázený vědomím, že jsou vedeni vyššími než pouhými ekonomickými hledisky.

Informace sdělované jazykem peněz jsou tím nejdůležitějším a hlavním pojivem, které utváří z velkého počtu svobodných lidí, využívajících své vlastní znalosti pro své vlastní účely, uspořádanou společnost. Peněžní informace způsobují, že si mohou být vzájemně prospěšní lidé, kteří se neznají, nikdy se nepotkali a nejspíše se nikdy ani nespátrí. Svobodný člověk může mít díky penězům prospěch z toho, že někdo na vzdáleném místě ve společnosti umí něco, co on sám neumí nebo to umí jen draže. Každý člověk má díky penězům příležitost dozvědět se všechno podstatné k tomu, aby jeho vlastní činnost byla prospěšna lidem, které on sám nezná a nikdy všechny znát nemůže. Díky penězům a peněžním informacím se může každý člověk denně úspěšně přizpůsobovat novým faktům, která jsou výsledkem činnosti mnoha jemu neznámých lidí, a udržovat tak své místo

v souhře s nimi. Peněžní informace pro každého vyabstrahovávají, jakoby vydestilovávají, ze vzdálených události přesně to a pouze to, co je důležité, aby věděl, co je pro něho skutečnou informací, protože to může měnit jeho rozhodování - dozvídá se o změnách cen různých statků, které užívá.

Průměrný člověk v Evropě je denně zaplavován podrobnými novinovými zprávami o událostech na Středním východě. Neví a nemůže vědět, co si má s nimi počít. Pouze jediná zpráva odtud má podobu skutečné informace, protože mění a musí měnit jeho chování - informace o růstu cen ropy. Každý člověk, který potřebuje něco z ropy, se tak dozvídá to podstatné, totiž že ropa se nyní stává vzácnější, než byla dříve, a že s ni tudíž musí více šetřit. Abstraktní povaha takovéto informace jde ještě dál, protože nakonec není ani důležité, aby každý věděl, proč je ropa vzácnější, než byla. U většiny statků příčiny takovýchto změn stejně ani nelze vystopovat, ani na tom nezáleží - a je dobře, že na tom nezáleží: ke každému se v podobě peněžní ceny dostává holý kvantitativní výsledek, oproštěný ode všeho konkrétního. Jsou v něm obsaženy nesčetné propojené události, které v souhrnu určují relativní vzácnost každého statku vyjádřenou v peněžní ceně. Cena cihly například je souhrnným výsledkem všech rozhodnutí nesčetných lidí stavět něco z cihel a rozhodnutí všech cihelen vyrábět právě takové množství cihel, jaké vyrábějí, na takovém zařízení, jaké mají, to vše je zase na obou stranách ovlivněno možnostmi rozhodovat se jinak, a tyto možnosti samy jsou zase dány strukturou všech

ostatních cen a strukturou všech faktů, jež jsou známy těm, kteří se rozhodují. Všechny důvody, proč je cena cihly taková, jaká právě je, prostě nikdo nemůže znát, a nemá proto smysl, aby o to usiloval - je to abstraktní údaj zbavený všech důvodů (a také ohledů k těm, kteří by cihly potřebovali, ale nemají na ně peníze).

Suma summarum: mají-li peníze a peněžní informace dobře plnit svoji funkci při koordinaci činností obrovského množství lidí, kteří se navzájem neznají, a přitom jeden druhého potřebují, abstraktní být musejí. Znamená to jinými slovy, že musejí být zcela bezobsažné, zbaveny jakéhokoli kvalitativního obsahu, redukovány na holé *kvantum*: jen změny tohoto kvanta jsou to, co je důležité.

Stát a jeho ústřední banka mají proto poskytovat peníze co nejabstraktnější, co nejbezobsažnější, ono čiré kvantum. Skalní liberálové přemýšlejí, a mají samozřejmě pravdu, jak zabránit jakékoli konkrétní vůli, aby volně manipulovala i s tímto bezobsažným kvantem, a dosahovala tak nějakých jiných, předem zamýšlených výsledků, než je stabilita cenové hladiny. Jde vlastně stále o totéž: mají-li peníze umožňovat co nejširší volbu tomu, kdo je má, nesmějí být předem zatíženy žádnou jinou volbou. Čím širší má být prostor, v němž se může jednotlivec rozhodovat, k čemu všemu své peníze použije, tím abstraktnější peníze musejí být, tím méně na nich má lpět konkrétní rozhodnutí někoho jiného. V evropském měřítku jsou skalní liberálové proti jednotné měně, protože by to znamenalo podříditi emisi peněz jedné vůli - jakkoli omezené a mnohonásobně kontrolovatelné -, která bude vždycky

v politickém pokušení jít za nějakým konkrétním cílem. Dávají proto přednost konkurenci mnoha národních měn, která udrží vzájemně v šachu chuť kterékoli emisní banky ustoupit do abstraktnosti vydávaných peněz a vydávat jich více (tj. poskytovat tak výhodu někomu konkrétnímu), než kolik jich je třeba k hladkému chodu ekonomiky, k tomu, aby ekonomické subjekty mohly sledovat své vlastní plány.

Být "sociální" znamená téměř vždycky dramaticky zúžit volbu, kterou peníze nabízejí, a rozhodovat se tak, jako by této volby nebylo, to jest bez ohledu na peníze. Slovo "sociální" právě v těch případech, kdy je tak ošidné, neznamená nikdy dát podporu těm, kteří se o sebe na trhu nemohou postarat. Tam žádné spory nevznikají. O tom, že je to třeba, nikdo nikdy nepochyboval. Být "sociální" znamená zpravidla vydávat někde peníze jen proto, aby někdo určitý nemusel měnit zaměstnání nebo aby neztratil své navyklé postavení, o němž si mylně myslí, že má být někým zaručováno. Být "sociální" tedy znamená nedbat na alternativy, které se použitím těchto peněz nabízejí.

To "sociální" je vždy krátkodobé, viditelné, konkrétní, a proto vždy v potenciálním konfliktu s řádem peněžních vztahů, s tendencí narušovat je, prohřešovat se proti abstraktnosti peněz, a tudíž také proti svobodě volby ostatních. Dávat přednost "sociálním" ohledům před peněžními znamená dělat vždy něco lokálního, kvůli výsledkům viditelným v blízkém okolí nebrat v úvahu místně a časově vzdálené vzdálené příležitosti neznámých lidí. Znamená to obětovat to budoucí, to možné, to pravděpodobné, to nejisté,

to vzdálené něčemu konkrétnímu, blízkému, jistému a měřitelnému. Znamená to tedy obětovat kapitál. Velké množství neznámých lidí se tak připravuje o příležitost prosperity kvůli malému množství známých (a ovšem slyšitelných) lidí. Ve jménu "sociálních" ohledů tím dochází k velké nespravedlnosti, neboť tito neznámí lidé se sami peněžními hledisky nejspíše řídí, a poskytují tudíž ty nejlepší možné výsledky právě těm, kteří se dovolávají "sociálních" ohledů, tj. kteří se odmítají řídit právě principy, z jejichž dodržování ze strany jiných mají sami prospěch.

Nevraživost lidového povědomí vůči peněžním vztahům není koneckonců ničím jiným než nostalgií po "pravém životě" v malé skupině, v rodině, ve venkovské obci, v úzkém společenství přátel. Odtud si člověk nese většinu svých archetypálních měřítek, která se po tisíciletí vyvíjela, a nyní mu je podvědomě zatěžko pochopit, že ve velké otevřené společnosti musí řadu z nich odložit, své emoce ukáznit.

Ano, život v malé skupině je plný příležitostí udělat něco dobrého pro známého člověka, těšit se z toho a vidět, jak náš dobrý skutek změnil jeho situaci. V malé společnosti panují vztahy protkané citovou angažovaností, ba vášní, jsou bez pásma indiference. Všichni si vzájemně vidí do talíře, jeden druhému nezištně pomáhá, pomoc se splácí mlčky přijatým závazkem pomoci kdykoli příště bez ohledu na to, kolik kdo předtím dostal nebo kolik počítá, že dostane - v malé skupině se nekalkuluje a penězi neplatí. Špatnost je tam snadno vidět a dobře se rozpozná. Nemůže se tam stát, co

se právě ve velké společnosti často stává, že se někdo nedočká uznání, přestože se snažil a dřel. Do toho důvěrně známého malého světa se všichni rádi stahujeme, chodíme si tam odpočinout od kázně abstraktních vztahů, které vládnou v onom velkém světě. Panují tam měřítka šitá na poměry konkrétního člověka - po slabém se chce méně než po silném, protože se ví, kdo je silný a kdo slabý, kolik kdo unese, kdo potřebuje pomoc a kdo má na to, aby ji rozdával. Úsměv na tváři má vždy konkrétní důvod a patří určité osobě - není to ona vliďná, standardně usměvavá tvář, předem nastavená neznámému člověku, který pravděpodobně přijde, jakou se naučili nosit lidé z velkého otevřeného světa, aby ukázali připravenost poskytnout své služby za stejnou cenu komukoli cizímu. Vždy jsme nakloněni považovat ten první úsměv za pravý a ten druhý za přetvářku. Člověk by si intuitivně přál, aby v celé velké společnosti zavládly stejně citově určované vztahy, jaké zná z rodiny, z malé obce nebo dílny a v jakých se dobře orientuje. Přál by si všude nastolit tyto vztahy, které jsou přehlednutelné a prosaditelné z jednoho vyvýšeného místa.

A přece je tato přirozená a pochopitelná a v malých poměrech snad i ušlechtilá touha přesně tím, co bylo v základu tyranie a násilí všech totalitních režimů v naší moderní době. Ve velké společnosti je třeba obrovského, drtivého a samozřejmě vždycky bezvýsledného násilí k tomu, aby lidé, kteří se neznají, a kteří tudíž neznají stejná fakta, byli přinuceni si tykat a říkat si "soudruhu", což je jen souhrnný symbol pro povinnost tvařit se, že tvoří jeden

kolektiv a že sledují společný soubor konkrétních cílů. Velká společnost, která má fungovat na stejném principu jako ta malá, tj. na principu organizace, musí nutně ztroskotat. Nemůže být založena na tom, že její hlava, podobně jako hlava rodiny, zná potřeby všech členů, jejich možnosti i meze, že je schopná vydávat smysluplné příkazy směrem ke konkrétním společným cílům, jejichž splnění zvýší blahobyť všech. Není a nikdy nemůže být nikdo takový, kdo by byl ve velké společnosti schopen obsáhnout veškerá konkrétní fakta a utkat z nich příkazy pro ostatní. Pokoušet se o to, znamená pokoušet se o nemožné. Pokud se o to přesto někdo nějakou dobu pokoušel, bylo to za cenu toho, že celá společnost dramaticky zprimitivněla, protože i sebegeniálnější hlava velké společnosti může obsáhnout a zahrnout do svých příkazů jen zlomek všech těch faktů, které umí zapojit řád peněžních vztahů. Umí to právě proto, že je abstraktní. Zapojuje je tedy tím, že sám žádné konkrétní cíle nemá.

Svobodná společnost je tedy svobodná právě proto, že si jako celek žádné konkrétní cíle neklade - kromě toho omezeného sektoru, v němž se poskytují veřejné služby, které trh poskytovat neumí a které se proto musí hradit cestou zdanění. V okamžiku, kdy by se tato společnost začala chovat jako organizace, tj. vytkla si nějaký soubor společných konkrétních cílů, musela by začít své členy nutit k jejich plnění a musela by jim také zabraňovat, aby využívali své znalosti pro své účely, což je právě základním znakem života svobodných lidí a základem jejich společné prosperity.

Jediným skutečně společným cítem lidí ve svobodné společnosti může proto být ochrana a udržování tržního řádu s jeho nezbytnou kostrou v penězích a v pravidlech správného chování. Peníze, právě proto a jedině proto, že jsou samy abstraktní a bezobsažné, dávají příležitost pro svobodné rozhodování nesčetnému množství jednotlivců a podniků, zaplňujících společenský život nekonečnou rozmanitostí svých nápadů a přínosů.

Seznam publikací Liberálního institutu

- Drázký, M.: Conditions for foreign banks in Czechoslovakia,
Praha, 1992, 17 stran
- Friedman, M.: Svoboda volby, Praha, 1992, 310 stran
- Heyne, P.: Ekonomický styl myšlení, Praha, 1992, 510 stran
- Holman, R.: Insolvency of state enterprises in Czechoslovakia,
Praha, 1992, 35 stran
- Holman, R.: Liberální řád, svoboda, právo, prosperita,
Praha, 1992, 18 stran
- Ježek, T.: Penize, Praha, 1992, 11 stran
- Schneider, O.: Liberální ekonomie a daňová politika,
Praha, 1992, 23 stran
- Schneider, O.: Negativní důchodová daň a její aplikace v České
republice, Praha, 1992
- Schwarz, G.: Ekonomická transformace a demokracie jako vztah
lásky a nenávisť?, Praha, 1992, 25 stran
- Schwarz, J.: Průvodce tržní ekonomikou - I. (pro spotřebitele
a investory), Praha, 1992, 35 stran
- Schwarz, J.: Ronald H. Coase - Nositel Nobelovy ceny za
ekonomii 1991, Praha, 1992, 10 stran
- Ševčík, M.: Liberalismus a sociální spravedlnost,
Praha, 1992, 12 stran
- Vaněk, J.: Teleologie Karla Engliše a liberalismus,
Praha, 1992, 46 stran